

Problemele elaborării noului dicționar român-polon

Joanna PORAWSKA

Elaborarea și publicarea dicționarilor bilingve reflectă starea contactelor dintre cele două societăți și culturi date. Referindu-ne la această opinie, putem constata că, din păcate, relațiile culturale polono-române și româno-polone rămân în continuare modeste – așa cum nu este satisfăcător numărul dicționarilor existente. În 1970 a fost întocmit în Polonia un singur dicționar român-polon (mă refer la seria marilor dicționare); în cadrul acordului de colaborare științifică încheiat între Academia Polonă de Științe și Academia Republicii Socialiste România avea să apară și versiunea inversă, adică dicționarul polon-român. Manuscrisul dicționarului polono-român, elaborat de Stanisław Łukasik (1897-1962), profesor la Universitatea Jagiellonă, încă nepublicat, a fost depus la arhiva Academiei Polone de Științe din Cracovia¹. Au fost scoase și câteva dicționare de mici dimensiuni². Un singur dicționar tehnic a apărut în 1977, în ambele țări, ca rezultat al colaborării între o editură poloneză și una românească. Toate aceste publicații s-au epuizat, bineînțeles, de mult. Studenții secțiilor și ai lectoratelor de limba română din Polonia, precum și cei care învață limba polonă în România, nu au la dispoziție acest instrument filologic de bază, indispensabil studiului limbii.

În anii 80 ai secolului trecut, o renumită specialistă din domeniul lingvisticii româno-polone, dr. Halina Mirska Lasota, a elaborat, la comanda editurii Wiedza Powszechna, un alt dicționar român-polon. Această lucrare lexicografică mai amplă decât cea precedentă, terminată la timp și admisă de editură, nu a fost niciodată publicată. Schimbările politice de după 1989 au influențat mult structura economică a editurilor din țările noastre, schimbând complet mecanismele existente până atunci, astfel încât principiile de natură comercială au devenit hotărâtoare. În această nouă situație, editura a renunțat la elaborarea tehnică a dicționarului, înapoind autoarei textul, iar eu m-am hotărât să duc lucrarea la bun sfârșit, revizuiind și actualizând versiunea precedentă. În prezent, lucrările editoriale se apropie de sfârșit și se planifică publicarea dicționarului în anul 2007, la Editura Universității Jagiellone, la Cracovia³.

Descriind istoria elaborării acestui dicționar, nu putem face abstracție de situația politică și economică a ambelor țări și de schimbările tehnologice produse în timp. Pe de o parte, lexicografia rămâne o activitate extrem de costisitoare; pe de altă parte, începând cu anii 90, s-a înregistrat o adevărată explozie a dicționarilor de tot felul, datorită noii tehnologii și a economiei de piață. „Dicționarele sunt tratate – așa cum s-a întâmplat de obicei în istoria lexicografiei – ca o marfă aducând un folos potențial, iar nu ca o împlinire a misiunii față de Națiune sau Limbă, sau ca o expresie a opiniilor

¹ Archiwum Nauki PAN i PAU, Kraków, K III – 93.

² Zdzisław Skarżyński, Vladimir Iliescu, *Mały słownik rumuńsko-polski. Mic dicționar polon-român*, Editura Wiedza Powszechna, Warszawa, 1963; partea româno-polonă fiind publicată încă în 1984. În 1975 a apărut în aceeași editură *Słownik minimum rumuńsko-polski i polsko-rumuński. Dicționar minim român-polon și polon-român*, Zdzisław Skarżyński.

³ Doamna Halina Mirska Lasota a lucrat la corectură până aproape de trecerea în neființă, la 14 august 2006.

teoretice ale autorului”⁴. În același timp a căzut în Polonia monopolul editurii Wiedza Powszechna, specializate în domeniul publicării dicționarilor bilingve. În această nouă situație, voind să umple golul rămas, diferitele edituri nou create au început să publice foarte multe dicționare, deseori de un nivel foarte scăzut, sub toate aspectele⁵. Iar publicul larg, căruia nu-i putem pretinde desigur un deosebit simț critic, le cumpără.

La aceste probleme se adaugă și cele legate de finanțarea lucrărilor lexicografice de către instituțiile de știință – se consideră că „dicționarul trebuie să se auto-finanțeze”. Dacă, în cazul limbilor de largă circulație, o asemenea atitudine are îndreptățirea ei, în cel al limbilor mai „rare”, de care se interesează mai puține persoane (și, implicit, mult mai puțini cumpărători de dicționare), aduce nenumărate prejudicii. Dacă mai adăugăm faptul că, în practica universitară, acest fel de lucrare nu este clasificat ca *muncă științifică propriu-zisă*, nu are de ce să ne mai mire faptul că dicționarele noastre nu ajung niciodată la nivelul celor publicate în Franța sau în Anglia. Într-o atare situație, sarcina mea a fost nu numai elaborarea teoretică a lucrării, dar și una de manager ce trebuie să se ocupe de găsierea fondurilor pentru publicare⁶.

Baza dicționarului nostru, pe care îl voi denumi temporar *Noul dicționar român-polon* (NDRP) o constituie *Dicționarul explicativ al limbii române*, completat de unele dicționare de dimensiuni mai mici, elaborate de Institutul de Lingvistică din București (de sinonime, omonime etc.). În faza de actualizare am folosit în plus *Dicționarul universal al limbii române* și cele mai noi dicționare apărute recent pe piața românească. NDRP conține lexicul comun și lexicul specializat (dar nu foarte specializat), o serie de arhaisme și regionalisme într-o cantitate care să permită traducerea unor texte literare (din perioada premodernă și modernă, înțelegerea literaturii vechi implicând, se știe, cunoștințe temeinice de istoria limbii), a celor științifice populare, tehnice (dar nu foarte specializate), publicistice etc., structurate în aproximativ 45 000 de articole, cuvintele-titlu având accentul marcat.

Prima versiune a dicționarului a fost întocmită urmând instrucțiunile editurii Wiedza Powszechna, așa cum au fost ele elaborate în anii '80, obligatorii în acea perioadă în lucrările lexicografice. Bineînțeles, după o perioadă atât de îndelungată, la actualizarea lucrării am introdus anumite modificări, astfel încât dicționarul să devină “user-friendly” cititorului. Chiar dacă nu se dovedesc a fi în perfectă conformitate cu instrucțiunile tradiționale, deciziile noastre au fost determinate de ceea ce am putea numi adecvarea la cititor. Credem că acest dicționar este menit să fie de folos în primul rând cititorului obișnuit, care nu posedă nici cunoștințe filologice specializate, nici cunoștințe specializate în alte domenii. Nu am evitat așadar explicațiile de tip enciclopedic atunci când le-am socotit importante pentru înțelegerea unui anumit lexic de către cititorul polonez. Ca exemplu poate servi articolul *neaoșism* unde, la semnificația numărul 3, în afară de echivalentul polonez găsit, se dă explicația (*tendință în istoria literaturii*). Echivalentul polonez al cuvântului *securitate* este însoțit de

⁴ Tadeusz Piotrowski, *Zrozumieć leksykografię*, Editura Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 2001, p. 62.

⁵ Între ele și un *Slownik polsko-rumuński, rumuńsko-polski*, Editura Level Trading, traducerea Dana Ostasevici, fără dată și loc.

⁶ Până acum lucrările au fost finanțate de Comitetul de Cercetări Științifice din Polonia (în faza premergătoare) și de Universitatea Jagiellonă.

informația (în România până în 1990), iar siguranța statului are indicația *hist. (istorie)* și explicația (înainte celui de-al doilea război mondial)⁷.

Lucrarea noastră este deci un fel de compromis necesar între instrucțiunile mai vechi, efectul experienței îndelungate a lexicografilor secolului al XX-lea și nevoile cititorului actual de dicționare. Nu am renunțat la latura formală existentă în dicționarele mai vechi, au fost utilizate indicațiile de circulație curente, domeniul de utilizare al termenilor de specialitate etc., introducând totodată niște modificări (de exemplu cuvintele compuse apar ca articole separate). Am adăugat în multe cazuri de verbe indicii de recțiune, la substantive indicii de acord în caz, colocații – în ambele limbi. Acest demers ni s-a părut extrem de important din punctul de vedere al cititorului străin, mai ales că astfel de informații sunt greu de găsit în dicționarele românești. Chiar dacă aceste indicații nu sunt introduse peste tot în mod consecvent, cititorul poate intui construcția corectă din exemplele adăugate.

Actualizarea primei versiuni a fost executată după o serie de cercetări premergătoare, teoretice, făcute în cadrul grantului acordat de Comitetul de Cercetări Științifice de cele două autoare, în colaborare cu niște specialiști din diferite domenii, o operă așa de complexă neputând fi realizată fără acest fel de ajutor. Luând în considerare faptul că există foarte puțini cunoscători ai limbilor polonă și română din diferite domenii speciale, a fost o lucrare de pionierat și ca atare nu poate fi perfectă. Ca orice primă ediție a dicționarului, ea va trebui revizuită și adăugită.

Munca la actualizare a constat în modificarea sau eliminarea unor exemple învechite, introducerea articolelor noi, modificarea grafiei românești dinainte de 1993 în conformitate cu cea actuală și revizuirea unor termeni de specialitate. Prima versiune a constituit, bineînțeles, reflectarea limbajului din epoca anilor '80 ai secolului trecut, corpusul lucrării fiind bazat pe *Dicționarul explicativ al limbii române* și materialele de presă din această perioadă. Aceasta însemna, în primul rând, existența unui număr exagerat de lexeme din limba de lemn a epocii și, în al doilea rând, existența unui număr insuficient de lexeme din zona religiilor, a economiei de piață etc., situație creată de activitatea cenzurii. Abordarea ideologică din epocă a falsificat atât imaginea limbii, cât și a lumii.

Modificarea articolelor (uneori eliminarea lor) s-a efectuat prin adăugarea indicațiilor cum ar fi *ist.(istorie)*, *polit. (politică)* sau altele, de exemplu, la articolul *consiliu*, unde denumirea *Consiliul de Ajutor Economic Reciproc* a căpătat semnul † (*învechit*).

În „Noțiuni de gramatică română“, capitolul introductiv al dicționarului care este versiunea nouă a unui mic manual de gramatică, publicat de Halina Mirska Lasota anterior, sintagma *muncitor harnic*, care a servit drept exemplu de substantiv declinat cu adjectiv, a fost înlocuită de *elev harnic*, ș.a.m.d.

Introducerea articolelor noi sau adăugarea sensurilor noi la cele existente privește, bineînțeles, neologismele din diferite domenii, mai ales din domeniile nou apărute în ultimii ani – informatică, telefonie mobilă etc. Am lărgit sfera lexicului

⁷ Unele explicații se datorează experienței îndelungate de viață a Halinei Mirska Lasota. Acest factor important la autori de dicționare (vârstă și experiență) nu poate totuși înlocui existența operelor lexicografice cuprinzând mai ales cuvintele din limba de lemn din perioada comunistă în România, unde străinul ar putea găsi formele *nechezol*, *obsedantul deceniu* etc.

religios, introducând articole noi (mai ales denumirile sărbătorilor) și revizuiind scrierea cu litere mari sau mici a celor existente.

O problemă aparte a constituit-o redarea termenilor din terminologia românească ortodoxă prin echivalentele din același rit în polonă. Tradiția lingvistică poloneză păstrează în majoritate terminologia legată de biserica romano-catolică, mai mult de 90 % dintre polonezi declarându-se până astăzi catolici și numai 2% ortodocși. Nu este de mirare deci că toată operația traducerii a fost în acest caz, într-un fel, dublă – între aceste două limbi și între cele două rituri. Din punct de vedere pur lingvistic, limbajul ortodocșilor este mai puțin dezvoltat în cadrul limbii polone, cuprinzând multe împrumuturi sau calcuri, accesul la literatura de specialitate și la dicționare fiind dificil. Hotărârea noastră de a introduce cât mai multe elemente ortodoxe a fost o muncă de pionierat și a cerut colaborarea continuă cu teologi, muncă ce ar trebui continuată și în viitor într-o perspectivă polono-română. O operă lexicografică de acest fel cere nu numai colaborarea cu specialiști în teologie, cunoscători ai ambelor limbi, dar și apariția dicționarelor „ecumenice” de termeni religioși, cuprinzând totodată și denumirile populare ale sărbătorilor. Lexicograful ar putea afla din astfel de lucrare, de exemplu, că românii ortodocși folosesc denumirea *Adormirea Maicii Domnului* iar catolicii *Ridicarea la cer* pentru aceeași sărbătoare, ortodocșii – *Sfântul Duh*, catolicii *Sfântul Spirit* etc. Ca exemplu de articol construit astfel poate servi cuvântul-titlu *Bobotează*, care în dicționarul anterior a fost redat prin termen catolic polonez *Trzech Króli* (*Trei Magi; Trei Crai de la Răsărit*). În NDRP am introdus denumirile acestei sărbători găsite în calendarele ortodoxe poloneze, indicând și data ei, articolul respectiv are deci forma următoare:

Bobote|áză *fsing prawosl.* Teofania *f*, Epifania *f* (Objawienie), Święto *n* Jordanu, Chrzest Pański (*święto 6 stycznia*).

Revizuirea unor termeni de specialitate, elaborați în prima versiune pe baza dicționarelor de specialitate existente pentru alte limbi, a fost efectuată mai ales în domeniile în care am găsit colaboratori – specialiști în aceste zone. Este vorba, în primul rând, de terminologia medicală și cea botanică. În situația în care revizuirea celei dintâi (și adăugarea cuvintelor noi, bineînțeles) a fost un lucru de rutină, nu tot astfel au stat lucrurile în cazul lexicului botanic. Spre surpriza noastră, în ciuda faptului că în NDRP sunt trecute și denumirile latine ale plantelor, ne-am trezit în situația de a aduce modificări importante multor articole. Botaniștii care lucrează la o nouă sistematică la nivel mondial au introdus, în ultimii 20 de ani, multe schimbări în sistemul de notație, fapt care a distrus convingerea noastră diletantă despre exactitatea absolută a descrierii în cadrul acestei științe.

Dificultatea cea mai mare și problema nerezolvată a fost lexicul din domeniile juridic și economic. Schimbările din ambele țări din ultimele două decenii impun elaborarea de către specialiști, mai ales juriști cunoscând ambele sisteme juridico-administrative, a unui dicționar de specialitate în acest sens. Colaborarea economică româno-polonă în curs de dezvoltare rapidă și activitatea crescândă a traducătorilor autorizați (care, în general nu sunt juriști, ci amatori în acest domeniu) cer întocmirea urgentă a unui astfel de instrument.

Lipsa dicționarelor de specialitate polono-române și româno-polone, a cercetărilor comparative în domeniul lexicului (și nu numai a lexicului) este cauza elaborării insuficiente a acestui compartiment al limbii în NDRP. Singura soluție

posibilă a fost în acest caz întocmirea echivalențelor pe baza unei a treia limbi, procedeu care totdeauna duce la inexactități. Autoarele au fost perfect conștiente de aceste lipsuri în lucrarea lor.

Latura tehnică a întreprinderii nu a fost, nici ea, una de rutină și simplă. Nu poate fi uitat faptul că dicționarul este publicat într-o editură poloneză, unde nu există redactori nici corectori, cunoscători de limba română (să nu vorbim despre unii cu experiența lexicografică) – situația valabilă pentru editurile poloneze în general. Încercările de colaborare între Editura Universității Jagiellone și Editura Academiei nu au avut succes, așa încât aproape toată munca de corectură a devenit sarcina autoarelor. Cea mai simplă muncă editorială – începând cu scrierea la calculator a primei versiuni (pregătite în forma dactilografată) și sfârșind cu problemele legate de segmentarea cuvintelor la trecerea dintr-un rând în altul – a fost controlată și verificată în mod continuu de noi. O atenție specială a necesitat-o adaptarea textului la ortografia de după reforma din 1993.

NDRP va cuprinde în partea introductivă noțiuni de gramatică română, în cea finală – indicele de abrevieri cele mai curente și de nume proprii. Partea de gramatică este o versiune nouă, revizuită a Scurtei Gramatici a Limbii Române⁸, publicate de Halina Mirska Lasota în 1964, singura gramatică românească publicată în limba polonă (dacă nu ținem cont de niște scheme structurale existente în dicționarele anterioare amintite). Lucrarea aceasta, de mici dimensiuni, poate fi socotită prima gramatică de tip comparativ româno-polonă, prototipică în astfel de cercetare, încă inexistentă⁹.

Sfârșitul secolului al XX-lea și începutul secolului al XXI-lea este, pentru lexicografia mondială, crucial. Domeniul acesta „se transformă încet într-o disciplină din zonele lingvisticii și a informaticii, integrând metodele lingvisticii computerizate cu procedurile computerizate ale producției de publicații de cărți și ale publicațiilor electronice”¹⁰. Lexicografia poloneză, ca și cea românească se vor adapta acestei realități. Lucrarea mai sus prezentată va fi, probabil, ultimul mare dicționar român-polon scos în forma tradițională, „pe hârtie”. Cum prevede T. Piotrowski, „Credem deci că nu va trece mult timp și operele lexicografice vor fi de două feluri: vor exista dicționarele mici, pe hârtie, pentru uz imediat și dicționarele mijlocii și mari, în versiunea electronică, mai ușor de folosit și de păstrat”¹¹. Dicționarul despre care a fost vorba va fi, sper, baza lucrărilor lexicografice polono-române și a celor româno-polone în viitor, iar munca din acest domeniu nu va fi considerată numai o meserie, ci și *muncă științifică*.

⁸ Halina Mirska Lasota, *Zwieszla gramatyka języka rumuńskiego*, Wiedza Powszechna, Warszawa, 1964.

⁹ Scrisă, în prima versiune, pentru autodidacții polonezi, nu cuprinde comparații în sensul modelelor întocmite pentru cele două limbi, doar alegerea problemelor importante din punctul de vedere al vorbitorului polonez și alăturarea exemplelor poloneze, importanța lor fiind intuită de autoare la baza experienței Domniei Sale din predarea limbii române în cadrul lectoratului la Universitatea din Varșovia. Îmi dau seama că demersul nostru de a încorpora gramatica aceasta, “user-friendly”, “prietenosă”, în dicționar, îi poate surprinde pe unii lingviști, obișnuiți cu schemele structurale care apar în general în această funcție. Totuși nevoile destinatarului de rând (nu și ale lingvistului) ca și claritatea expunerii autoarelor au fost, pentru mine, un argument deciziv.

¹⁰ Vezi T. Piotrowski, *op. cit.*, p. 51.

¹¹ *Ibidem*, p. 56.

Bibliografie

Dicționarul explicativ al limbii române, București, Editura Academiei, 1975.

Lazăr Șăineanu, *Dicționar universal al limbii române*, Chișinău, Editura Litera, 1998.

Jan Reychman (coord.), *Słownik rumuńsko-polski. Dicționar român-polon*, Editura Państwowe Wydawnictwo „Wiedza Powszechna”, Warszawa, 1970.

Maria Berger, Friedrich Schattner, Vladislav Vlădescu, *Słownik techniczny polsko-rumuński i rumuńsko-polski*; Friedrich Schattner, Vladislav Vlădescu, Maria Berger, *Dicționar tehnic polon-român și român-polon*, București, Editura Tehnică, / Warszawa, Wydawnictwa Naukowo-Techniczne, 1977.

Les problèmes de l'élaboration du nouveau dictionnaire roumain-polonais

En Pologne on a publié jusqu'à présent un seul vaste dictionnaire roumain-polonais (en 1970). Dans cet état des choses (a moze : C'est la raison pour laquelle...), Halina Mirska Lasota et Joanna Porawska ont pris la décision de rédiger le nouvel ouvrage lexicographique dans ce domaine, plus vaste et plus détaillé, comprenant approximativement 45 000 mots d'entrées. L'ouvrage sera publié en 2007.

Dans cet article on présente les difficultés liées au travail des deux auteurs dans la situation du manque de spécialistes dans le domaine des recherches comparatives polono-roumaines, ainsi que du manque de dictionnaires de terminologie spéciale, antérieurement élaborés. Le devoir du lexicographe était, dans ce cas-là, non seulement d'enregistrer les néologismes qui ont apparus dans les deux langues, mais aussi de remplir la lacune concernant le lexique religieux se trouvant dans les dictionnaires précédents – l'héritage de l'idéologie communiste.